

СТАНОВАЊЕ РОМА
У СРБИЈИ:
СТАЊЕ И ИЗАЗОВИ

ОДЕЉЕЊЕ ДРУШТВЕНИХ НАУКА

КЊИГА 107

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

SPECIAL EDITIONS

Book DCLXXXIV

DEPARTMENT OF SOCIAL SCIENCES

Book 107

COMMITTEE FOR THE STUDY OF THE LIFE AND CUSTOMS OF THE ROMA

ROMA HOUSING IN SERBIA: CURRENT SITUATION AND CHALLENGES

Accepted for publication at the 8th Session of the Department of Social Sciences, held on October 18, 2016, after being reviewed by Academicians *Tibor Várady* and *Vojislav Stanovčić*, Professors *Sreten Vujić*, *Vladan Đokić*, *Dragoljub B. Dorđević*, *Nađa Kurtović Folić*, *Vladimir Macura*, *Mirjana Roter-Blagojević*, and *Zlata Vuksanović-Macura*, PhD and *Božidar Jakšić*, PhD

Editors

Academician

TIBOR VÁRADY

ZLATA VUKSANOVIĆ-MACURA, PhD

BELGRADE 2017

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ПОСЕБНА ИЗДАЊА

Књига DCLXXXIV

ОДЕЉЕЊЕ ДРУШТВЕНИХ НАУКА

Књига 107

ОДБОР ЗА ПРОУЧАВАЊЕ ЖИВОТА И ОБИЧАЈА РОМА

СТАНОВАЊЕ РОМА У СРБИЈИ: СТАЊЕ И ИЗАЗОВИ

Примљено на VIII скупу Одељења друштвених наука 18. октобра 2016. године на основу рецензија академика *Тибора Варадија* и *Војислава Становчића*, професора *Сретена Вујовића*, *Владана Токића*, *Драгољуба Б. Борђевића*, *Нађе Куртовић-Фолић*, *Владимира Маџуре* и *Мирјане Ротер-Благојевић*, др *Злате Вуксановић-Маџуре* и др *Божидара Јакишића*

Уредници

академик

ТИБОР ВАРАДИ

др ЗЛАТА ВУКСАНОВИЋ-МАЏУРА

БЕОГРАД 2017

Издаје
Српска академија наука и уметности
Београд, Кнез Михаилова 35

Технички уредник
Мира Зебић

Лектор
Снежана Крстић-Букарица

Коректор
Весна Шубић

Тираж
300 примерака

Штампа
Colorgrafx
Београд, Драгана Јефтића бб

САДРЖАЈ

<i>Предговор</i> – Злата Вуксановић-Мацура.....	7
Миодраг Ференчак, <i>Самоградња и ромска кућа</i>	15
Miodrag Ferencak, <i>Self-Construction and Roma Houses</i>	41
Владимир Мацура, Јово Самарџић, <i>Ромски стан у бројевима: поређење опште и стамбене ситуације Рома у Београду на основу података из пописа 1991, 2002. и 2011.</i>	43
Vladimir Macura, Jovo Samardžić, <i>Roma Housing in Numbers: A Comparison of Overall and Roma's Housing Situation in Belgrade Based on Data from the 1991, 2002 and 2011 Censuses</i>	64
Злата Вуксановић-Мацура, <i>Социјално становање у Србији и Роми</i>	65
Zlata Vuksanović-Macura, <i>Social Housing in Serbia and Roma</i>	88
Јелена Јеринић, <i>Правни аспекти становања Рома у нелегално изграђеним или насељеним објектима</i>	89
Jelena Jerinić, <i>Legal Aspects of Housing of the Roma Living in Illegally Built or Inhabited Facilities</i>	110
Мина Петровић, <i>Стамбена искљученост Рома у централној и југоисточној Европи и Србији</i>	111
Mina Petrović, <i>Housing Exclusion of Roma in Central and Southeast Europe and Serbia</i>	129
Лазар Дивјак, <i>Покушаји пресељења становника новобеоградског ромског насеља „Газела“ 2004–2009: промашаји, сукоби, резултати и последице</i>	131
Lazar Divjak, <i>The Attempts to Relocate the Inhabitants of the Gazela Roma Settlement in New Belgrade between 2004 and 2009: Failures, Conflicts, Results and Consequences</i>	150

Милован Писари, <i>Роми у Београду за време Другог светског рата</i>	151
Milovan Pisarri, <i>The Roma in Belgrade During World War II</i>	167
Сретен Вујовић, <i>Становање Рома у социјалистичкој Србији</i>	169
Sreten Vujović, <i>The Housing of Roma in Socialist Serbia</i>	187
Бранислав Митровић, Јелена Митровић, <i>Анализа стамбених склопова ромске куће</i>	189
Branislav Mitrović, Jelena Mitrović, <i>An Analysis of the Housing Features of the Roma House</i>	199
Александра Мокрањац, <i>Истраживања и рефлексije академика Милана Лојанице о најнижем стамбеном фонду Београда друге половине двадесетог века</i>	201
Aleksandra Mokranjac, <i>Research and Reflections of Academician Milan Lojanica on Belgrade's Poorest Housing Stock in the Second Half of the 20th Century</i>	228
Биљана Сикимић, <i>Традиционалне бајте и окућнице Рома у Подунављу</i>	229
Biljana Sikimić, <i>Traditional Roma Bajta and its Infield in the Danube Region</i>	252
Љиљана Ђукановић, Душан Игњатовић, <i>Енергетске карактеристике ромских кућа</i>	253
Ljiljana Đukanović, Dušan Ignjatović, <i>Energy Features of Roma Houses</i>	271

ТРАДИЦИОНАЛНЕ БАЈТЕ И ОКУЋНИЦЕ РОМА У ПОДУНАВЉУ

Биљана Сикимић*

А п с т р а к т. – На основу теренских истраживања Рома католика у Подунављу, који говоре румунски језик, у ромолошкој литератури, познатих као Бањаши, Бајаши, Бејаши, Рудари (које обавља тим Балканолошког института Српске академије наука и уметности почевши од 2004. године до данас) и релевантне етнографске литературе, овај прилог реконструира два елемента традиционалног градитељства: колибу за становање, *бајту*, грађену од дрвених стубова, покривену земљом и травом; и специфичну хлебну пећ, која се и данас гради на отвореном простору традиционалном техником, сагоревањем унутрашње плетене конструкције од прућа. Рад истовремено прати савремене трансформације старих бањашких насеља: Бачког Моношгора, Апатина, Сонте, Богојева, Вајске, Слане баре и Шангаја у Новом Саду, и Адорјана, која се налазе у Бачкој.

Кључне речи: традиционално градитељство, станишта Рома, колиба, пећ, Бањаши католици

УВОД

Прилог који следи, осим указивања на специфичности просторне сегрегације припадника једне посебне етничке групе, румунског језика и католичке вероисповести, коју други сматрају Ромима/Циганима, има за циљ да покаже и поједине важне елементе традицијске културе ове посебне групе који је разликују од других сличних група. У савременој ромологији у Србији је постало уобичајено да се сви припадници ове етничке групе именују као Бањаши, без обзира на њихову вероисповест и дијалекатску припадност, мада се у литератури могу срести и други

* Балканолошки институт САНУ, Београд, и-мејл: biljana.sikimic@bi.sanu.ac.rs

називи (Бањаша, Бејаша, Бајаша, Каравласи, Рудари).¹ Заједничко традиционално занимање свих Бањаша је израда предмета од дрвета (корица, кашика, вретена и слично), а Бањаша у Бачкој баве се и прављењем дрвеног угља. У неким насељима у Србији Бањаша су традиционално познати као музичари, а у неким и као надничари. Нестанком потребе за предметима од дрвета Бањаша су, почевши од шездесетих година 20. века, постепено променили своје основно занимање и данас их веома много има у иностранству, пре свега у Аустрији и Немачкој.

У новије време, са успостављањем релевантног опсега научних података о Бањашима, појављују се и истраживања о унутрашњем диференцирању ове врло хетерогене групе. У питању је, на пример, постојање самосталног суда у оквиру традиционалног обичајног права присутног само код Бањаша католика, односно постојање обичаја *гурбан* (жртвовање јагњета или неке друге животиње ради здравља) и ритуалног трансa у вези са овим обичајем (одређивање врсте жртве за оболелог кроз ритуални транс) и то само код неких православних Бањаша, јужно од Дунава. Дакле, разлике између Бањаша католика, говорника ердељског дијалекта румунског језика и православних Бањаша говорника мунтенског дијалекта румунског језика, нису само религијске и лингвистичке природе већ показују одређене разлике и у традицијској култури,² па се

¹ Резултати лингвистичких теренских истраживања Бањаша католика у Бачкој и Хрватској објављени су у студијама: Petar Radosavljević, „Romi Bajaši u Hrvatskoj – govornici rumunjskog dijalekta“, u *Jezik i identiteti*, ur. Jagoda Granić (Zagreb i Split: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku, 2007), 505–515; Petar Radosavljević, „Privire de ansamblu asupra graiurilor băieșești din Croația“, *Piramida* 2, I (2011): 50–61; Petar Radosavljević, „Particularități ale structurii fonologice și morfologice în graiurile băieșilor din Croația“, *Philologia Jassyensia* VIII, 2/16 (2012): 247–258; Nicolae Saramandu, „Cercetări dialectale la un grup necunoscut de vorbitori ai românei: *băiașii* din nordul Croației“, *Fonetica și dialectologie* XVI (1997): 97–130; Biljana Sikimić, „Transborder ethnic identity of Banyash Roma in Serbia“, *TRANS, internet journal for cultural sciences* 16 (2006), http://www.inst.at/trans/16Nr/14_4/sikimic16.htm; Biljana Sikimić, „U potrazi za jezikom: Banjaši iz Sonte“, u *Društveno-humanistički ogledi. Eseuri socio-umaniste; zbornik u čast Lia Magdu*, ur. Laura Spariosu (Novi Sad: Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu, 2013), 186–197; Biljana Sikimić, „A fi rom și a vorbi românește în Serbia“, u *Condiția roma și schimbarea discursului*, ur. Vintila Mihăilescu i Petre Matei (Iași: Polirom 2015), 91–120; Annemarie Sorescu Marinković, „The Bayash in Croatia: Romanian vernaculars in Baranja and Medjimurje“, u *The Romance Balkans*, ur. Biljana Sikimić i Tijana Ašić (Belgrade: The Institute for Balkan Studies, 2008), 173–225. У даљем тексту (Sorescu Marinković, „The Bayash“); Annemarie Sorescu Marinković, „Unele particularități ale sistemului verbal al graiurilor băieșilor din Baranja și Medjimurje, Croația“, *Buletin Științific, Fascicula Filologie* Seria A, XX (2011): 131–141. У даљем тексту (Sorescu Marinković, „Unele particularități“). У овим студијама се може наћи и друга лингвистичка литература, нпр. о Бањашима у Мађарској.

² Annemarie Sorescu Marinković, „The Court of the Bayash: Revising a Theory“, *Romani Studies* 5, 23/1, (2013): 1–27; Анамарија Сорееску Маринковић, „Бањашки

у ромолошкој литератури данас говори о „Бањашима“ и „Рударима“ као различитим групама.³

Теренска истраживања Бањаша католика у Подунављу и Подравини у новије време систематски обавља тим Балканолошког института САНУ, почевши од 2004. године. У Бачкој су до сада, за лингвистичке потребе вођени теренски интервјуи у подунавским насељима: Бачки Моноштор, Апатин, Сонта, Вајска, Слана Бара у Новом Саду и Адорјан на обали реке Тисе. Иначе, Бањаша католици, као аутохтоно становништво данас живе још и у насељу Богојево у коме систематска тимска истраживања нису обављана. Иначе, на пописима становништва, Бањаша у Бачкој се доминантно изјашњавају као Румуни.

Током истраживања посебна пажња је била посвећена начину становања Бањаша, најчешће у одвојеним насељима, без водовода и канализације (Сонта и Адорјан), са специфичним кућама – колибама (*бајта*)⁴ које се састоје од једне просторије без таванице, уз које постоје привремене пећи (рум. *ciptor*), смештене на простору окућнице или чак – улице. Приликом поновних теренских истраживања установљено је да је већи број раније постојећих кућа – *бајти* нестао (у Апатину), а насеља Адорјан и Сонта су добила водовод.

ТРАДИЦИОНАЛНО ГРАДИТЕЉСТВО БАЊАША У ПОДУНАВЉУ И ПОДРАВНИ

Први сигурни историјски помен Бањаша католика, из путописа по некадашњој јужној Угарској, енглеског лекара Ричарда Брајта из 1818. године, садржи опис њиховог привременог насеља у близини реке Драве.⁵ Насеље се састојало од двадесетак колиба поређаних око главне

суд из угла нових теренских истраживања“, у *Прилози стратегији унапређења положаја Рома*, ур. Тибор Варади, Драгољуб Ђорђевић и Горан Башић (Београд: САНУ и Заштитник грађана Републике Србије, 2014), 137–165.

³ Упореди: Angela Florentina Costescu, *Autoidentificare și heteroidentificare etnică în cazul rudarilor și băieșilor* (Cluj: Universitatea „Babeș-Bolyai”, 2015).

⁴ На основу теренских истраживања Каравлаха у Босни 1956–1957. године, етнолог Никола Павковић наводи да су се каравлашке породице током летњег дела године груписале на неком погодном месту у планини где је свака породица подизала себи колибу од грања или *бајту* од „луба јошика, бреста, врбе или оморике. Те су колибе ниске и призматичног облика.“ Nikola Pavković, „Karavlasli i njihovo tradicionalno zanimanje”, *Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne I* (1957): 103–126.

⁵ “Their place of residence consisted of 18 to 20 huts, at different distances, placed in an irregular circle round the dwelling of their chief. Each of these huts was of an oval form, about 7 feet long, 4 feet high, 4 feet wide. As some of them were not yet finished, we had an opportunity of examining their simple construction. They consist of thick branches of trees, inclined to each other to form an arch, their ends being driven into the ground, and turf laid along the bottom to keep them steady. Other branches are then interwoven between them, and mud and turf worked in amongst the whole. On one side

колибе њиховог старешине. Колибе су биле саграђене од дебљих грана забијених у земљу, прекривених земљом и травом, док је са стране био отвор за пећ.

Новији описи бањашких насеља на територији данашње Мађарске датирају са почетка 20. века. Посебно детаљан опис традиционалног грађења колибе објавио је мађарски етнолог Аладар Ковач 1912. године.⁶ Према овом технички прилично нејасном опису, за колибу је било потребно седам дебелих грана исечених у облику стуба, чији је један крај био рашљаст. Три стуба су била дужа од осталих, имала су око 2 метра. Остала четири стуба су била краћа, приближно 1,5 до 1,7 метара. Дужи стубови се забоду у земљу и учврсте, те се формира права линија дужине од око 3 метра, где је први стуб око једног метра удаљен од другог, што представља ширину кухиње, док је удаљеност између другог и трећег стуба око два метра, што је дужина собе. Следећи корак је усађивање четири краћа стуба – тако што се по два усаде са леве и десне стране крајњих дугачких стубова на даљини од 1 метра. Тако се формира правоугаона основа дужине три, а ширине два метра, са краћим стубовима у угловима. Основна греда се поставља на рашље, а четири попречне греде се постављају преко основне греде у рашље краћих стубова тако што се један крај наслони на основну греду а други на рашље. Две спољне греде, које треба да носе попречне греде постављају се на лонгитудиналну осу колибе. Затим се додају још две греде, и густ слој дрвених дашчица поставља се на главну и спољне греде. На крају се кровна структура покрива лишћем и травом да би могла да издржи слој од земље који стоји на врху колибе. Стране колибе се праве тако што се секиром исеку дрвене табле које се наслоне једна уз другу на спољне греде. Следећи корак је прекривање целе структуре земљом одоздо на горе тако да цела колиба споља личи на брежуљак, посебно када је обрасте трава.

Значајно је да овај етнолошки запис са почетка 20. века садржи и опис грађења пећи. Наиме, у колиби се направи и мала округла пећ (мађ. *kemence*) тако што се исплете конусна корпа од прућа, без дна, пречника 30 цм и висине 30–50 цм. На њеном ширем, доњем делу налази се от-

is a little projection for the fire-place. The door-way is formed of two upright sticks, very rudely inserted into a cross bar. Each of these huts is inhabited by three, four, or five individuals, who sit on their haunches before the fire, and eat, drink, and sleep upon the bare ground. The whole number of the colony was, we were informed by the ruler, 16 men and an equal number of women, all married. The number of young persons he could not immediately tell. Their chief and almost sole occupation, when not employed in carrying letters, or on other business of the same kind, by the lord of the estate, is the manufacture of wooden troughs, bowls and spoons, which they make with surprising rapidity, sitting on the ground and working with a small adze.“ Richard Bright, *Travels from Vienna through Lower Hungary* (Edinburgh: A Constable and Co., 1818), 553–554.

⁶ Aladár Kovách, “Rudimentary Buildings in Tolna County“, *Cigány néprajzi tanulmányok* 6 (1997): 24–25.

вор, а сличан отвор оставља се и у зиду колибе. Корпа се поставља, са унутрашње стране зида, изнад земље, тачно испред рупе која служи као отвор за ложење пећи. Корпа се затим премаже блатом, а отвор између ње и зида се такође добро затвори блатом да не би излазио дим. Затим се запали слаба ватра која осуши блато и нанесе се други дебљи слој блата, те се ватра поново запали. Тако унутрашња конструкција пећи, која је од пружа, сагори, а истовремено унутрашњи слој блата постане отпоран на ватру. Како простор колибе има приближно 8–10 кубних метара, тако мала пећ може успешно да га загреје.

Према Ковачу, сређивање унутрашњости колибе је био искључиво женски посао. Опрема унутрашњости колибе била је веома једноставна: један до два кревета и колевка. Храна и одећа се чувају у торбама. Претпоставља се да ове колибе првобитно нису имале прозоре, али у време његовог истраживања свака колиба је имала мали отвор, са комадом стакла, са задње стране, у соби, а неки од отвора имали су и оквире, али се они нису могли отварати. Скица насеља коју прилаже Ковач,⁷ показује да су колибе биле поређане у круг око привремене летње радионице (зимска је била изграђена као већа колиба), а у средишњем простору насеља налазиле су се и две посебне хлебне пећи.⁸

Овај опис традиционалног грађења колибе код Бањаша у јужној Мађарској са почетка 20. века, у великој мери се поклапа са неким каснијим описима истог поступка из Румуније, оба из жупаније Арђеш. Етнолог и ромолог Јон Келча,⁹ даје опис земунице са усађеним вертикалним стубовима која се греје неком врстом пећи од плетене корпе код „Рудара“, а етнологи Пол-Анри Стал и Леонардо Пјасере¹⁰ описују резултате теренских истраживања обављених 1949. године у три „рударска“ насеља у близини града Кампулунга (Câmpulung). У питању је веома сличан начин изградње колибе са вертикално укопаним стубо-

⁷ Ibid., 23.

⁸ И новији описи традиционалног бањашког градитељства у Мађарској помињу начин грађења земунице/ колибе (мађ. *putri*) у којој постоји и мала зидана пећ (мађ. *kemence*). Упореди: истраживања једног бањашког насеља западно од Будимпеште, која је обавио Имре Хеђи средином 20. века (Imre Hegyi, „Adalékok a teknővájó cigányok megtelepedéséhez“, *Cigány néprajzi tanulmányok* 6 (1997): 27–35), односно села Нађдорог на обали Дунава у жупанији Толна (Ignác, János. „Beás Szálláshelyek“. *Cigány néprajzi tanulmányok* 6 (1997): 36–39). Хаваш Габор је 1982. године објавио резултате обимног истраживања на тему дезинтеграције некадашњих бањашких насеља у Мађарској као последице промена традиционалног занимања – израде дрвених предмета (Havas, Gábor. „A Baranya megyei teknővájó cigányok“. *Cigány néprajzi tanulmányok* 6 (1997): 64–97).

⁹ Ion Chelcea, *Rudarii. Contribuție la o „enigmă” etnografică* (București: Casa scoalelor, 1944), 128–131.

¹⁰ Paul-Henri Stahl, Leonardo Piasere, „Tre insediamenti di “Rudari” in Romania”, *La Ricerca Folclorica* 22 (1990): 59–60.

вима. Оваква техника градње је, по ауторима, веома архаична и, у то време, ретка. Сличне, али недовољно јасне описе колиба и пећи садржи у форми транскрипта разговора и лингвистичка студија Јона Калоте.¹¹

Постоје и стари описи становања Бањаша у Хрватској. Тако Јово Беч, у периоду између два рата, описује једно привремено бањашко насеље у околини Сиска, које постоји само преко зиме, када се саграде земунице: „У трокутном облику сложе нацјепане дебеле комаде дрва, око 1,50 м дуге, које потом земљом потрпају око 30 цм дебело. Врата оставе 1 м висока и око пола метра широка за улаз. На овај отвор поставе стару какву врећу или корито. У оваквим земуницама буде обично врло топло и покрај мало ватре“.¹² Бањаша у Барањи су углавном православне вероисповести, осим у насељу Турјанци.¹³ Они у барањском селу Болман живели су у насељу „Мали Париз“, које данас више не постоји, али је некада, према подацима Јована Недића, имало 98 кућа на простору од два хектара. Куће су биле грађене од плетера који је био облепљен блатом, а покривене трском. Улица није било, већ су куће биле саграђене „једна другој у крилу“.¹⁴ Савремени румунски дијалектолог, Николаје Сараманду као илустрацију свог описа бањашких говора у Међимурју у Хрватској, користи и један транскрипт разговора на тему грађења колибе.¹⁵

¹¹ Ion Calotă, *Rudarii din Oltenia. Studiu de dialectologie și geografie lingvistică românească* (Craiova: Sibila, 1995), 187, 191. Просторној социјалној сегрегацији Рома у Румунији, посвећен је посебан, тематски број часописа *Studia universitatis Babeş-Bolyai* 58/2 (2013) који излази у Клужу.

¹² Jovo Beč, „O Ciganima koritarima“, *Glasnik udruženja šumarskih zvaničnika* XIV, 6 (1934): 182.

¹³ Теренска истраживања Бањаша у Барањи обављена су заједно са истраживачима из Загреба. Упореди: Tatjana Škarić Jurić i dr., „Trapped between tradition and transition – anthropological and epidemiological cross-sectional study of Bayash Roma in Croatia“, *Croatian Medical Journal* 48, (2007); Sorescu Marinković, „The Bayash“; Sorescu Marinković, „Unele particularități“.

¹⁴ Jovan Nedić. *Bolman je bio Bolman* (Bolman: Vlastito izdanje autorovo, 2012).

¹⁵ Актуелни проблеми становања Рома у Хрватској тема су бројних радова, почевши од посебног тематског зборника радова из 2005. године загребачког Института друштвених знаности, под називом *Kako žive hrvatski Romi*, па све до специјализованих радова о становању Бањаша у Међимурју и у Словенији (Нрвоје, Šlezak. „Prostorna segregacija romskog stanovništva u Međimurskoj županiji“. *Hrvatski geografski glasnik* 71/2, (2009): 65–81; Filip Škiljan. „Položaj Roma u Međimurju i varaždinsko-koprivničkoj Podravini i usporedba s položajem Roma u slovenskom Prekomurju i Mađarskoj“, у *Културна прожимања: антрополошке перспективе*, ур. Драгана Радојичић и Срђан Радовић (Београд: Етнографски институт САНУ, 2013), 175–178).

БАЈТЕ И ХЛЕБНЕ ПЕЋИ У БАЧКОЈ

На основу властитих теренских истраживања града Апатина током 1960. и 1962. године, угледни етнолог Мирко Барјактаровић дао је први комплексни етнографски опис неког бањашког насеља у Војводини.¹⁶ У истраживаном периоду „Циганско насеље“ – налазило се поред Дунавца (некадашњи крак Дунава, данас бара), близу старе циглане: „Када се човјек налази негдје у самом овом насељу он и не осјећа да су куће у њему ипак у неком реду постављене. Барем оне које су ближе насипу. Вјероватно је то и старији дио насеља. Не сваки пут баш и у правом реду. За последњих неколико година насеље се шири на рачун сусједних њива. Некако у средини самог насеља налазе се двије овеће нечисте баре у којима се лети заједно купају и дјеца и гуске и прасад колико их имају.“¹⁷

Слика 1. Бајта у Апатину, 2004. (Фото Б. Сикимић)

¹⁶ Барјактаровић користи термин „румунски Цигани“. Мирко Барјактаровић, „Оаза апатинских Цигана“. *Рад војвођанских музеја* 12–13 (1964): 191. У даљем тексту (Барјактаровић, „Оаза“).

¹⁷ *Ibid.*, 195.

Слика 2. Унутрашњост бајте у Апатину, 2004. (Фото Б. Сикимић)

Барјактаровић је оставио и драгоцен опис начина изградње кућа у овом насељу. По њему, зидови су били од цепаница или плота облепљених блатом споља и изнутра, а затим окречених. Кровна конструкција је била на две воде, такође од цепаница или плота, покривена трском. Сама зграда била је дугачка 3–4 метра, а широка 2–3 метра (сл. 1 и 2). Могла је бити и преграђена, па је тако имала собу и кухињу. Зграде нису имале ни патос ни таваницу,¹⁸ патос је постојао само у две нове куће. Тек од шездесетих година Бањаши у Апатину зидају куће и од печене опеке, *цигле*, и покривају их црепом. Иначе, на основу локалне терминологије градитељства Барјактаровић (сасвим погрешно) закључује да „код ових људи нема нарочитих традиција у грађевинарству“ (напомињемо да је терминологија коју је он забележио румунска уз неколико хунгаризама).

У периоду између два рата у апатинском бањашком насељу грађене су још скромније колибе које су на соби уместо прозора имале застакљен квадратни отвор величине до 30 цм. Пролаз између собе и кујне био је покривен поњавом, која је понекад била окачена уместо врата на улазу у колибу.¹⁹ Према истом овом традиционалном плану, шездесетих година 20. века зидане су и нове куће од опеке, које су имале само собу и кухињу, али је уз кухињу додавано још једно одељење, остава – *шпајз*.

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Ibid.

У старијим типовима кућа постојале су и земљане пећи у соби, које су ложене из кухиње, а такву пећ је раније имала скоро свака кућа у насељу (још у време Барјактаровићевих истраживања у Апатину је постојала само једна таква пећ). Шездесетих година се уместо отвореног огњишта и у овим кућама појављују шпорети зидани од земље, а у собама кревети са сламарицама, прекривени чаршавима. У међуратном периоду није било кревета, спавало се на земљи, под главу је стављано дрво, а седело се на асурама. Посуђе је било од дрвета, а од шездесетих година посуђе се купује. Брашно је држано у бурету, а тканине су чуване у сандуку. За осветљење су углавном коришћене петролејске лампе, само понегде жижак умочен у маст (како је раније било свуда уобичајено). Десетак кућа је већ имало струју и велику сијалицу у дворишту. Лети се износио радио на прозор или у двориште и пуштао да свира што гласније као симбол социјалног статуса.

Оваква кућа трајала је просечно 20 година.²⁰ Других зграда није било, а за кокошке, коње и евентуално свиње, прављени су провизорни заклони и настрешнице. Тоалета од дасака или трске у целом насељу је шездесетих година 20. века било 7–8, али је већ почело ограђивање појединачних кућа трњем, прућем, живицом или даскама. Непосредно испред куће, у дворишту, налазила се, као и данас, земљана пећ (рум. *cuptor*) која је служила за припремање хране и печење хлеба. Барјактаровић ову пећ описује као шупљу зарубљену купу која има два отвора, један са стране и други на врху.²¹ Дрва се ложе у самој пећи или испред врата на набијеној земљи (рум. *vatra*). Хлеб (односно – лепиња) се пече испред пећи, покривен жеравицом од ватре из пећи. Суд за кување хране налази се на отвору пећи или се стави на сацак изнад жара. Технолошки поступак прављења ове пећи Барјактаровић описује на следећи начин: прво се набије блато преко провизорне корпе од прућа, приликом првог ложења ватре ова корпа сагори и остане очврснута земљана маса што је сличан поступак оном који даје Ковач почетком 20. века. Пећ се покрива да не би покисла, јер није отпорна на астмосферске падавине.

Савременији, детаљан опис технолошког поступка прављења хлебне пећи у Апатину дао је 1997. године Томислав Шимуновић који исправно закључује да је ова земљана пећ преживела све урбанистичке, економске и културолошке трансформације насеља и наставила своју

²⁰ Барјактаровић је забележио веома мало локалних обичаја приликом градње куће: подигнута кровна конструкција се окити зеленилом, а суседи за ту прилику доносе неки мањи поклон. Приликом усељења приређивана је част за најближе суседе, а раније је, наводно, долазио свештеник да осветшта кућу (Барјактаровић, „Оаза“, 196). После Другог светског рата неки апатински Бањашаи су добили земљу, али су је касније напустили. Неки од њих били су усељени у немачке куће, али су морали да их напусте и уступе породицама колониста из Лике (Ibid., 194).

²¹ Ibid., 195–196.

Слика 3. Хлебна пећ у Апатину, 2004. (Фото Б. Сикимић)

егзистенцију као „незамењиви и неуништиви сегмент“ овдашње традиције.²² Она се и данас гради, како у оквиру окућница квалитетнијих стамбених објеката (опремљених модерним намештајем и уређајима), тако и испред скромних кућа (сл. 3).

Пећи су обично саграђене у дворишној зони, са отвором за ложење оријентисаним према стамбеном објекту власника. Уколико је двориште мало, пећи се подижу и ван дворишта, на уличном делу у непосредној близини куће и једнако оријентисаним отвором пећи. Ако то није могуће, отвор пећи је оријентисан у неком другом смеру који обезбеђује најлакши прилаз. Користе се за справљање хране, односно печење лепиња директно на лежишту пећи (жеравица се разгрне према зидовима), без посуде. Сирово тесто (брашно, вода и со) се убацује у пећ помоћу посебне мање дрвене лопате. Будући да је свод пећи низак, процес печења је брз. Осим лепиња, у овим пећима може да се испече и мање прасе. Такође, и да се скува паприкаш. На врх калоте пећи, изнад отвора за одвођење дима, постави се низак гвоздени трножац, *саџак*, или у троугао постављени комадићи црепа, на којима се кува. Пећи су сезонског карактера, користе се само у периоду од пролећа до јесени, када су повољни метеоролошки услови. Ако је потребно да пећи трају више сезона, морају се заштитити током зиме

²² Tomislav Šimunović, „Ciganska peć“, u *Cigane moj (Romi u Vojvodini)*, ur. Veselin Lazić (Novi Sad: Kulturno-istorijsko društvo PČESA, 1997), 868–870.

од влаге и мрза. У случају да су старе пећи трошне и оштећене, почетком пролећа праве се нове, а њиховом изградњом баве се и жене и мушкарци.

Да би се изградила пећ потребна је само земља, у коју се долива вода да би довољно омекшала, и корпа плетена од прућа. Основа пећи је овална плоча, а горњи део је калотаста форма или зарубљена купа. На самом врху калоте налази се кружни, вертикално формиран отвор за одвођење дима и још један отвор са стране (полукружно обликован). Основа пећи се формира од слоја речног шљунка, на који се наноси слој блата, по чијој се површини затим послажу фрагменти бибер црепа (мора се водити рачуна да сва испупчења на цреповима буду окренута на доле). Ређе се користе комади стакла. Основа се затим премазује и поравнава житким блатом. Тако се обавља и коначна нивелација горњег слоја плоче која ће служити као под, *патос*, будуће пећи. На овако добијену основу фиксира се плетена корпа од врбовог прућа окренута дном према горе. Величина корпе одређује коначну величину пећи. Пре уграђивања, на корпи се исеку обе ручке. На спољну површину корпе наноси се дебљи слој блата помешаног са ситно исецканим сламом или плевом ради чврстине зидова. Није коришћена нека посебна врста земље јер је апатинско насеље у близини некадашњих циглана, будући да је околна земља изузетно квалитетна. Први нанети слој блата се осуши један дан, па се набацује други слој блата са истим састојцима. Тиме пећ добије свој коначан облик, а њена спољашња површина се поравна и углача. Блато се не наноси само на сам врх калоте, где се оставља кружни отвор за одвођење дима, као и са једне стране, где треба да се формира отвор за ложење и печење хране, који је полукружан. Овако обликована пећ се суши 2–3 дана, па се ватра запали поред самог места предвиђеног за отвор за ложење, да би у овом делу изгорела дрвена конструкција. Тада се пећ на овом месту отвара и ватра преноси унутар пећи. Тако сагори комплетна дрвена конструкција корпе, која је служила као нека врста потконструкције. Захваљујући термичком дејству ватре, унутрашњост пећи очврсне, а сваким наредним коришћењем чврстина се појачава. Понекада се пећи споља премазују слојем креча, а неке пећи се и украшавају. Шимуновић је 1997. године описао тачкасте декоративне мотиве изведене јаркоцрвеним пигментом који покривају целокупну површину пећи.

Раније је, према подацима Шимуновића из 1997. године, који су слични претходно наведеном опису грађења колиба у јужној Мађарској, дрвена конструкција пећи била другачије формирана – по рубу припремљене основе, у мало просушено блато, у круг је забадано врбово пруће на једнаком растојању једно од другог.²³ Пруће се при врху скупљало и везивало, па се на овако припремљену конструкцију набацивало блато, а сама конструкција је била већих димензија него данас.

²³ Ibid.

ПРОМЕНА ИЗГЛЕДА НАСЕЉА ПОСЛЕ ПОПЛАВА 1965. И САВРЕМЕНЕ ТРАНСФОРМАЦИЈЕ

Прва систематска етнолошка истраживања Рома у Војводини обављао је Војвођански музеј из Новог Сада шездесетих и седамдесетих година 20. века, а резултати ових истраживања објављени су у посебној монографији.²⁴ Важни етнографски подаци о бањашким насељима у Подунављу могу се наћи и у тематском зборнику радова *Цигане мој*, објављеном 1997. године.²⁵

Истраживања Циганског насеља у Апатину из 1997. године показала су да је тада у њему било 450 кућа са око 2.500 становника.²⁶ Старе *бајте* су биле скоро нестале, Бањашаи су живели у кућама од чврстог материјала, а покућство је зависило од имовног стања. Неки Бањашаи су се већ били населили и у самом граду Апатину. У Циганском насељу улице су биле широке, секле се под правим углом, а неке су биле асфалтиране. Насеље је имало обданиште, продавницу мешовите робе и два угоститељска објекта. Струја је постојала, али не и канализација. Овај нови тип насеља и кућа настаје после поплаве 1965. године.²⁷ Бањашаи који су били на раду у иностранству саградили су себи солидне, па и репрезентативне стамбене објекте са свим неопходним техничким уређајима у домаћинству.²⁸ Будући да су многи Бањашаи радили у Апатинској пивари, њеном приватизацијом добили су, као деонице, знатна материјална средства која су делом уложена у изградњу нових кућа.²⁹

У Бачком Моноштору, на основу истраживања Мирјане Малуцков обављених 1966. године, Бањашаи су живели у издвојеном насељу уз долму канала. Куће су се тада водиле под називима двеју улица: Циганска и Шумска, а неколико кућа је било и у Рибарској улици. Овај део насеља називан је „Путри“ (мађ. *putri* – „колиба без таванице“).

²⁴ Mirjana Maluckov, *Etnološka građa o Romima – Ciganima u Vojvodini* (Novi Sad: Vojvođanski muzej, 1979).

²⁵ Једно од неколицине савремених мапирања ромских насеља у Војводини обавили су и Божидар Јакшић и Горан Башић. Упореди: Božidar Jakšić i Goran Bašić, *Umetnost preživljavanja: gde i kako žive Romi u Srbiji* (Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju, 2005), 42.

²⁶ Milanka Aćimović, „Romi u Apatinu“, u *Cigane moj (Romi u Vojvodini)*, ur. Veselin Lazić (Novi Sad: Kulturno-istorijsko društvo PČESA, 1997), 248.

²⁷ Jelena Filipović, „Обицаји апатинских Рома“, u *Cigane moj (Romi u Vojvodini)*, ur. Veselin Lazić (Novi Sad: Kulturno-istorijsko društvo PČESA, 1997), 252.

²⁸ Tomislav Šimunović, „Ciganska peć“. U *Cigane moj (Romi u Vojvodini)*, ur. Veselin Lazić (Novi Sad: Kulturno-istorijsko društvo PČESA, 1997), 868.

²⁹ Према подацима са Википедије, процес приватизација започет је 1991. године, а настављен 2003. године када је Апатинска пивара постала део међународне мреже Interbrew. Видети: https://en.wikipedia.org/wiki/Apatin_Brewery, преузето 5.10.2016.

У време истраживања било је 50 „циганских домаћинстава“, а куће су углавном биле грађене од набоја, покривене трском. Малуцков бањашку хлебну пећ у Моноштору назива *фуруна* – кад год временски услови то дозвољавају Бањашаи „кувају у земљаним фурунама саграђеним у двориштима.“ Ове пећи праве жене сваке године поново од блата и плеве. Користи се и гвоздени трножац, *саџак*, као подлога за шерпе, било да се кува у фуруни или изван ње. Лепиње су се, међутим, печле у металним *црепуљама*.³⁰

Један новији опис Бачког Моноштора именује исто насеље као „Шумско насеље“. Оно је удаљено од центра места два километра, а 1997. године је имало око 600 становника, груписаних у шест улица. Према предању, насељено је у првој половини 19. века: „Прво су долазили у чергама, да би затим градили колибе од прућа и черпића“ у близини Дунава.³¹ После поплава 1965. године насеље је пресељено уз сам насип и добило ушорене улице (Шумска улица, Циганско насеље, Браће Мишковића итд). Мада су и деведесетих година двадесетог века Бањашаи из Бачког Моноштора и даље радили као сезонски радници, већ крајем шездесетих година почињу да одлазе у иностранство и по повратку граде себи нове солидне куће³² (сл. 4).

Теренско истраживање Сонте Малуцков је обавила 1972. године, када је овде било 40 кућа Бањаша (на пописима изјашњених као Румуни). Насеље Медан налази се на крају села, са десне стране пута према Богојеву. Ово насеље је од Сонте било одвојено баром која је током лета била сува. Куће су биле ушорене, али грађене од набоја и покривене трском.³³

Четврт века касније, приликом етнолошких истраживања из 1997. године, у Сonti је било 80 „ромских“ кућа, од тога око 50 у насељу Медан, а преостале су већ биле у самом селу (у улицама Солунска, Косовска, Партизанска, Мађарска, Апатински пут, Воћњак и Мандиновци). Насеље Медан истраживач Владимир Стојановић описује као „типично цигански заселак“, смештен у одсеку нижем 2–3 метра у односу на ниво осталог дела Сонте, који изгледа „прилично неуредно“, али је по дужини пролазио асфалтни пут са бандерама за расвету.³⁴ Куће су

³⁰ Mirjana Maluckov, *Etnološka грађа о Romima – Ciganima u Vojvodini* (Novi Sad: Vojvođanski muzej, 1979), 39–41. У даљем тексту (Maluckov, *Etnološka*).

³¹ Predrag Braca Čičovački, „Crtice iz života monoštorskih Cigana“, у *Cigane moj (Romi u Vojvodini)*, ur. Veselin Lazić (Novi Sad: Kulturno-istorijsko društvo PČESA, 1997), 270.

³² Ibid.

³³ Maluckov, *Etnološka*, 75.

³⁴ Vladimir Stojanović, „Cigani u Sonti“, у *Cigane moj (Romi u Vojvodini)*, ur. Veselin Lazić (Novi Sad: Kulturno-istorijsko društvo PČESA, 1997), 245.

Слика 4. Бачки Моноштор, 2004. (Фото Б. Сикимић)

Слика 5. Сонта, насеље Медан, изградња водовода 2004. (Фото Б. Сикимић)

биле грађене неплански, од набоја, а најчешће заступљени тип биле су „куће на бразду“. Куће покривене трском, већ у то време (пре двадесет година), биле су ретке. Бањашке куће у селу биле су квалитетније од кућа у насељу Медан (које је управо у време теренских истраживања тима Балканолошког института САНУ 2004. године добило водовод) (сл. 5). Врло репрезентативне куће су саградили Бањашаи, повратници из иностранства, у самој Сонти (сл. 6).

Малуцков је такође истраживала Циганско насеље код нове железничке станице у Богојеву 1972. године. Ово насеље је подигла општина Оџаци после поплаве 1965. године – тада је саграђено 190 кућа, а у време њеног истраживања их је било већ 198. Куће су биле распоређене у три ушорена реда – два средња су формирала улицу, а трећи ред је постављен бочно и према њему се тада формирао нови ред кућа. Осим овог насеља, у Богојеву је било још шест „циганских“ кућа, људи који су се вратили на место свог насеља пре поплаве. Они су порушили своје новодобијене општинске куће и пренели грађу како би сазидали куће на месту старог насеља. Куће су биле зидане циглом, покривене црепом, а имале су две просторије, собу и кухињу. Касније досељени мађарски Роми сазидали су четири куће покривене трском. Унутрашње уређење је било различито, почевши од кућа опремљених старим намештајем све до кућа у којима се спава на простр-

Слика 6. Сонта, 2011. (Фото Б. Сикимић)

Слика 7. Вајска, мај 2016. (Фото Б. Сикимић)

тој слами. Малуцков и у богојевском насељу уочава земљану хлебну пећ (*фуруну*, рум. *cuptor*) коју поседује већина домаћинстава, уз коју постоји и гвоздени трножац за кување на отвореној ватри (*саџак*).³⁵

Поплаве 1965. године оштетиле су и бањашко насеље у Вајској, а поплавлени су добили смештај у циглани у Бачу, где су спавали под кровом испод кога се суше цигле.³⁶ Општина их је касније населила у делу села под називом „Алпар“, али Бањаши нису били задовољни овим решењем и саградили су своје куће поново у северозападном делу Вајске. Изградња им је била одобрена, али су плацеве морали сами да купе.³⁷ Данашње стамбене прилике у бањашком делу Вајске су прилично хетерогене и крећу се у дијапазону од веома луксузно опремљених зграда до веома скромних колиба (сл. 7 и 8). Још увек су у активној употреби традиционалне хлебне пећи, са различитим модификацијама као што је

³⁵ Maluckov, *Etnološka*, 45. Види и: Melinda Čeperka, „Cigani u Bogojevu“, u *Cigane moj (Romi u Vojvodini)*, ur. Veselin Lazić (Novi Sad: Kulturno-istorijsko društvo PČESA, 1997), 226–228.

³⁶ Marija Šolaja, „Knez Roma u Vajskoj“, u *Cigane moj (Romi u Vojvodini)*, ur. Veselin Lazić (Novi Sad: Kulturno-istorijsko društvo PČESA, 1997), 218–220.

³⁷ Љубица Ивановић, Винка Тривуновић и Анђелија Ивков, „Етнодемографске карактеристике Рома у Вајској“, *Зборник радова Департамента за географију, туризам и хотелијерство* 36 (2007): 40–41.

Слика 8. Вајска, мај 2016. (Фото Б. Сикимић)

коришћење цигле уместо традиционалног сагоревања плетене корпе од прућа (сл. 9 и 10).

Градитељски трагови Бањаша католика у граду Новом Саду данас су практично невидљиви без обзира на чињеницу што се у насељима „Слана бара“ и „Шангај“ и данас говори румунски језик. Према подацима Ивана Чакана, Слана бара је некада имала око хиљаду становника који су живели у кућама од набоја и трске (кров и зидови су били од трске).³⁸ Ово првобитно насеље је срушено и расељено изградњом канала Дунав–Тиса–Дунав. Године 1959. насеље је премештено, али је и даље остало у подручју Слане баре, а град Нови Сад се временом проширио и на другу страну канала. Процена је Чакана да је у Сланом бари крајем двадесетог века било око 200 „Румуна“, како се Бањаша у Бачкој и сада изјашњавају. Ни друго новоградско насеље у коме живе Бањаша – Шангај, крајем двадесетог века није било искључиво бањашко, јер су тада тамо живели и Роми ромског језика, Срби, Мађари и Албанци. Нови Шангај је такође настао иселјавањем старог Шангаја, порушеног приликом изградње канала Дунав–Тиса–Дунав. Пре пресељења, у старом Шангају је било око 120 тршчаних кућа и разних

³⁸ Ivan Čakan, „Romi u Novom Sadu“, u: *Cigane moj (Romi u Vojvodini)*, ur. Veselin Lazić (Novi Sad: Kulturno-istorijsko društvo PČESA, 1997), 280–287; Иван Чакан, „Роми у Новом Саду данас“, у: *Друштвене промене и положај Рома*, ур. Милош Мацура и Александра Митровић (Београд: САНУ, 1993), 181–282.

Слика 9. Вајска, хлебна пећ испод настрешнице, мај 2016. (Фото Б. Сикимић)

склоништа са по око шест чланова породице. Расељавањем старог Шангаја Роми (и Бањаши међу њима) су подељени на две веће групе: једна је пресељена у Ветерник, а друга у данашњи Шангај.

Треће ромско насеље у Новом Саду је тзв. Бангладеш, саграђено за разне врсте Рома 1971. године, на путу за Руменку. Након поплаве 1965. године, неки Роми су били пресељени у Ветерник, а касније у Бангладеш. Четврто ромско насеље у Новом Саду су тзв. Адице, такође настало после поплава 1965, у почетку као неформално насеље да би касније (1974. године) било регулисано. У Адицама су крајем деведесетих година живели православни и муслимански Роми. У исто време су у Новом Саду постојала и два неурбанизована насеља: у Великом риту и на Касапској ади. Касније, после 1999. године, социјална слика свих ромских насеља у Новом Саду промењена је масовним досељавањем Рома и Ашкалија расељених са Косова.

Истраживање бањашког насеља „Мали Београд“, у близини мађарског села Адорјан, поред насипа уз реку Тису, обавио је етнолог Миливоје Милосављевић 1967. године. Ово насеље се тада, као и данас, налазило на 1,5 км од Адорјана, а тада је имало 29 кућа „влашких Цигана католичке вере“.³⁹ Он куће одређује као колибе – у питању су биле куће од набоја са двосливним тршчаним кровом без таванице. Теренска истраживања

³⁹ Maluckov, *Etnološka*, 70.

Слика 10. Вајска, покривена пећ, мај 2016. (Фото Б. Сикимић)

тима Балканолошког института САНУ обављена 2004. године, показала су да се ово насеље практично није променило у току 40 година, осим што је 2005. године имало струју, али не и водовод (сл. 11). Куће су биле дводелне, у првом одељењу је кухиња или простор „за одлагање“, а у другом одељењу се спавало на дрвеним креветима са сламарицама и постељином, док је под био земљани. У соби је постојала земљана пећ која се ложила из првог одељења, а већ су постојали и куповни штедњаци. Хлеб су и тада, као и данас, сами месили и пекли у пећима које се налазе испред куће (сл. 12). Кувало се и на треножном *саџаку*, у тучаним шерпама и *кастролама*.⁴⁰ Теренска истраживања обављена лета 2014. године показала су да је ово насеље добило воду. Треба на крају напоменути, да се преко пута Адорјана, на другој обали Тисе, у Банату налази село Санад у коме живе Бањаши католици пресељени из Адорјана.

⁴⁰ Ibid.

Слика 11. Снабдевање водом у Адорјану, 2004. (Фото Б. Сикимић)

Слика 12. Хлебна пећ у Адорјану, 2004. (Фото Б. Сикимић)

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Подунавски и подравски континуитет традиционалног градитељства колиба/*бајти* прекинут је био елементарним непогодама од којих је свакако најважнија била поплава Дунава 1965. године, али и променом традиционалног начина живота Бањаша и нестанком потребе за њиховим дрвеним производима. Бањаша у Југославији међу првима крећу на рад у иностранство крајем шездесетих година 20. века што из корена мења изглед њихових насеља јужно од Дунава (стамбено најбоље опремљена бањашка насеља су данас, између осталих, Стрижило, Суваја, Трешњевица, Бродица, Луково у централној Србији). Нешто спорије тече урбанистичка промена насеља Бањаша католика у Подунављу (посебно у Богојеву и Сонти) и Потисју (Адорјан), али сва ова насеља данас имају струју и водовод.

На основу историјске етнографске литературе може се претпоставити да су Бањаша на сличан начин градили своје земунице и колибе, зависно од географије терена: у планинским крајевима Балкана грађене су земунице, а у низијама поред великих река – Дунава, Драве, Тисе – колибе. Теренска истраживања су показала да су земунице, као своја привремена насеља, подизали Бањаша и у крајевима у којима данас више не живе (на пример у Санцаку и северном Косову). Најстарија техника подразумевала је укопавање дрвених стубова директно у земљу и покривање добијене конструкције земљом и травом.

На територији јужно од Дунава, као ни међу православним Бањашима у Банату, данас није сачувана техника прављења хлебне пећи тако што се конструкција од прућа покрива земљом. Ова мала хлебна пећ све до скоро (вероватно до средине 20. века) била је обавезни део ентеријера бањашких колиба северно од Дунава, а у новије време користи се само њена екстерна верзија. Упорно чување традиционалног начина припреме хране у екстерним хлебним пећима, чији се систем градње на Балкану није променио од времена млађег неолита,⁴¹ отвара могућност да се ово специфично бањашко „знање“, односно технологија прављења хлебних пећи заштити као нематеријална баштина у Србији.

ЛИТЕРАТУРА

Aćimović, Milanka. „Romi u Apatinu“. U *Cigane moj (Romi u Vojvodini)*, urednik Veselin Lazić, 248–251. Novi Sad: Kulturno-istorijsko društvo PČESA, 1997.

Барјактаровић, Мирко. „Оаза апатинских Цигана“. *Рад војвођанских музеја* 12–13 (1964): 191–204.

⁴¹ Упореди, на пример, археолошку студију: Владимир Пецикоза. *Пећи млађег неолита на тлу централног Балкана* (дипломски рад, Универзитет у Београду, Филозофски факултет, 2004).

- Beč, Jovo. „O Ciganima koritarima“. *Glasnik udruženja šumarskih zvaničnika* XIV, 6 (1934): 177–184.
- Bright, Richard. *Travels from Vienna through Lower Hungary*. Edinburgh: A Constable and Co. 1818.
- Ивановић, Љубица, Винка Тривуновић и Анђелија Ивков. „Етнодемографске карактеристике Рома у Вајској“. *Зборник радова Департмана за географију, туризам и хотелијерство* 36 (2007): 37–51.
- Ignác, János. „Beás Szálláshelyek“. *Cigány néprajzi tanulmányok* 6 (1997): 36–39.
- Jakšić, Božidar i Goran Bašić. *Umetnost preživljavanja: gde i kako žive Romi u Srbiji*. Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju, 2005.
- Kováč, Aladár. „Rudimentary Buildings in Tolna County“. *Cigány néprajzi tanulmányok* 6 (1997): 23–26.
- Maluckov, Mirjana. *Etnološka građa o Romima – Ciganima u Vojvodini*. Novi Sad: Vojvođanski muzej, 1979.
- Nedić, Jovan. *Bolman je bio Bolman*. Bolman: Vlastito izdanje autorovo, 2012.
- Pavković, Nikola. „Karavlati i njihovo tradicionalno zanimanje“. *Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne* I (1957): 103–126.
- Пецикоза, Владимир. *Пећи млађе неолита на тлу централног Балкана*. Дипломски рад. Универзитет у Београду, Филозофски факултет, 2004.
- Radosavljević, Petar. „Romi Bajaši u Hrvatskoj – govornici rumunjskog dijalekta“. U *Jezik i identiteti*, urednik Jagoda Granić, 505–515. Zagreb i Split: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku, 2007.
- Radosavljević, Petar. „Privire de ansamblu asupra graiurilor băieșești din Croația“. *Piramida* 2, I (2011): 50–61.
- Radosavljević, Petar. „Particularități ale structurii fonologice și morfologice în graiurile băieșilor din Croația“. *Philologia Jassyensia* VIII, 2/16 (2012): 247–258.
- Saramandu, Nicolae. „Cercetări dialectale la un grup necunoscut de vorbitori ai românei: băiașii din nordul Croației“. *Fonetică și dialectologie* XVI (1997): 97–130.
- Sikimić, Biljana. „Transborder ethnic identity of Banyash Roma in Serbia“. *TRANS, internet journal for cultural sciences* 16 (2006), www.inst.at/trans/16Nr/14_4/sikimic16.htm.
- Sikimić, Biljana. „U potrazi za jezikom: Banjaši iz Sontе“. U *Društveno-humanistički ogledi. Eseuri socio-umaniste; zbornik u čast Lia Magdu*, urednik Laura Spariosu, 186–197. Novi Sad: Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu, 2013.
- Sikimić, Biljana. „A fi rom și a vorbi românește în Serbia“. U *Condiția roma și schimbarea discursului*, urednici Vintila Mihăilescu, Petre Matei, 91–120. Iași: Polirom 2015.

- Sorescu Marinković, Annemarie. "The Bayash in Croatia: Romanian vernaculars in Baranja and Medjmurje". U *The Romance Balkans*, urednici Biljana Sikimić i Tijana Ašić, 173–225. Belgrade: The Institute for Balkan Studies, 2008.
- Sorescu Marinković, Annemarie. "Unele particularități ale sistemului verbal al graiurilor băieșilor din Baranja și Medjmurje, Croația". *Buletin Științific, Fascicula Filologie Seria A*, XX (2011): 131–141.
- Sorescu Marinković, Annemarie. "The Court of the Bayash: Revising a Theory". *Romani Studies* 5, 23/1, (2013): 1–27.
- Сореску Маринковић, Анамарија. „Бањашки суд из угла нових теренских истраживања“. У *Прилози стратегији унапређења положаја Рома*, уредници Тибор Вареди, Драгољуб Ђорђевић и Горан Башић, 137–165. Београд: САНУ и Заштитник грађана Републике Србије, 2014.
- Stahl, Paul-Henri, Leonardo Piasere. "Tre insediamenti di "Rudari" in Romania". *La Ricerca Folclorica* 22 (1990): 55–66.
- Stojanović, Vladimir. „Cigani u Sonti“. U *Cigane moj (Romi u Vojvodini)*, urednik Veselin Lazić, 245–247. Novi Sad: Kulturno-istorijsko društvo PČESA, 1997.
- Filipović, Jelena. „Обичаји апатинских Рома“. U: *Cigane moj (Romi u Vojvodini)*, urednik Veselin Lazić, 252–260. Novi Sad: Kulturno-istorijsko društvo PČESA, 1997.
- Havas, Gábor. „A Baranya megyei teknővájó cigányok“. *Cigány néprajzi tanulmányok* 6 (1997): 64–97.
- Hegyí, Imre. „Adalékok a teknővájó cigányok megtelepedéséhez“. *Cigány néprajzi tanulmányok* 6 (1997): 27–35.
- Calotă, Ion. *Rudarii din Oltenia. Studiu de dialectologie și geografie lingvistică românească*. Craiova: Sibila, 1995.
- Chelcea, Ion. *Rudarii. Contribuție la o „enigmă” etnografica*. București: Casa școalelor, 1944.
- Costescu, Angela Florentina. *Autoidentificare și heteroidentificare etnică în cazul rudarilor și băieșilor*. Cluj: Universitatea „Babeș-Bolyai”, 2015.
- Čakan, Ivan. „Romi u Novom Sadu“. U *Cigane moj (Romi u Vojvodini)*, urednik Veselin Lazić, 280–287. Novi Sad: Kulturno-istorijsko društvo PČESA, 1997.
- Чакан, Иван. „Роми у Новом Саду данас“. У *Друштвене промене и положај Рома*, уредници Милош Мацура и Александра Митровић, 113–120. Београд: САНУ, 1993.
- Čeperka, Melinda. „Cigani u Bogojevu“. U *Cigane moj (Romi u Vojvodini)*, urednik Veselin Lazić, 226–228. Novi Sad: Kulturno-istorijsko društvo PČESA, 1997.
- Čičovački, Predrag Braća. „Crtice iz života monoštorskih Cigana“. U *Cigane moj (Romi u Vojvodini)*, urednik Veselin Lazić, 270–272. Novi Sad: Kulturno-istorijsko društvo PČESA, 1997.

- Šimunović, Tomislav. „Ciganska peć“. U *Cigane moj (Romi u Vojvodini)*, urednik Veselin Lazić, 867–870. Novi Sad: Kulturno-istorijsko društvo PČESA, 1997.
- Škarić Jurić, Tatjana, Irena Martinović Klarić, Nina Smolej Narančić, Stipe Drmić, Marijana Peričić Salihović, Lovorka Barać Lauc, Jasna Miličić, Maja Barabalić, Matea Zajc and Branka Janičijević. ”Trapped between tradition and transition – anthropological and epidemiological cross-sectional study of Bayash Roma in Croatia“. *Croatian Medical Journal* 48, (2007): 708–719.
- Škiljan, Filip. „Položaj Roma u Međimurju i varaždinsko-koprivničkoj Podravini i usporedba s položajem Roma u slovenskom Prekomurju i Mađarskoj“. У *Културна прожимања: антрополошке перспективе*, уредници Драгана Радојичић и Срђан Радовић, 159–190. Београд: Етнографски институт САНУ, 2013.
- Šlezak, Hrvoje. „Prostorna segregacija romskog stanovništva u Međimurskoj županiji“. *Hrvatski geografski glasnik* 71/2, (2009): 65–81.
- Šolaja, Marija. „Knez Roma u Vajskoj“. U *Cigane moj (Romi u Vojvodini)*, urednik Veselin Lazić, 218–220. Novi Sad: Kulturno-istorijsko društvo PČESA, 1997.
- Štambuk, Maja i Lynette Šikić-Mićanović. *Kako žive hrvatski Romi*. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 2005. www.wikipedia.com

Biljana Sikimić

TRADITIONAL ROMA *BAJTA* AND ITS INFIELD
IN THE DANUBE REGION

S u m m a r y

Based on fieldwork data on Roman Catholic Romanian-speaking Roma in the Danube region (in scholarly literature known as Banjaš, Bayash, Beyash, Rudari) collected in a research project implemented by the Institute for Balkan Studies of SASA since 2004 and the body of available ethnographic literature on the subject, the paper seeks to reconstruct two elements of traditional architecture: a cottage as a living space (the so-called bajta) built of stone posts, covered with earth and grass; and a specific type of stove for baking everyday bread; such stoves are still built in the open air using the traditional technique: burning the inner structure of the stove consisting of a wicker basket. The paper also traces modern transformations of the former Bayash settlements on the banks of the Danube River: Bački Monoštor, Apatin, Sonta, Bogojevo, Vajska, two Novi Sad neighbourhoods – Slana Bara and Šangaj, and the neighbourhood of Adorjan on the banks of the Tisa River.

Key words: traditional architecture, Roma housing, cottage, stove, Roman Catholic Bayash people